

Eserleri. Araştırmacı ve üniversite hocası olarak büyük ün ve takdir kazanan Fück'ün *Arabiya. Untersuchungen zur arabischen Sprach- und Stilgeschichte* (Berlin 1950) adlı eseri Arap dili ve üslup tarihi konusundaki ilmî tartışmalara önemli derecede tesir etmiş olup Arapça (Kahire 1951) ve Fransızca (Paris 1955) olarak da yayımlanmıştır. Diğer önemli eseri *Die Arabischen Studien in Europa bis in den Anfang des 20. Jahrhunderts* (Leipzig 1955), XX. yüzyılın başlarına kadar Avrupa'da yapılan Arap diliyle ilgili araştırmalar üzerinedir. Fück, *The Encyclopaedia of Islam*'ın ikinci edisyonuna da çeşitli maddeler yazmıştır.

BİBLİYOGRAFYA:

Necib el-Akikî, *el-Müsteşrikün*, Kahire 1980, II, 463-464; Mişâl Cühâ, *ed-Dirâsâtü'l-'Arabiyye ve'l-'İslâmiyye ft Ürubbâ*, Beyrut 1982, s. 213-214; Manfred Fleischhammer, "Johann Fück (8.7.1894-24.11.1974)", *Sächsische Akademie der Wissenschaften zu Leipzig: Jahrbuch 1973/1974*, Berlin 1976, s. 419-439; W. Ende, "Johann W. Fück (1894-1974)", *Isl.*, LIII/2 (1976), s. 193-195.

H. AHMED SCHMIEDE

FÜDEYKİYYE

(الفديكية)

Önceleri Hâricî liderlerinden

Necde b. Âmir'e bağlı iken daha sonra imâmet konusunda onunla ihtilâfa düşen Ebû Fudeyk'i (ö. 73/692) reis kabul eden bir grup (bk. NECEDÂT).

el-FÜKÛK

(الفوك)

Sadreddin Konevî

(ö. 673/1274) tarafından

Muhyiddin İbnü'l-'Arabî'nin

Fuşûşü'l-'hikem'ine yazılan şerh

(bk. FUSÛSÜ'L-HİKEM; SADREDDİN KONEVÎ).

FÜLEYH b. SÜLEYMAN

(فليح بن سليمان)

Ebû Yahyâ Abdülmelik b. Süleymân

b. Ebi'l-Mugîre el-Huzât

(ö. 168/784)

Hadis hâfızı.

Asıl adı Abdülmelik olup Fülejh lakabıyla tanınmıştır. Esmî, Cermî ve Medenî nisbeleriyle de anılır. Zeyd b. Hat-tâb ailesinin âzatlısı olan Fülejh Medine'de yaşadığından hep Medineli âlim-

lerden rivayette bulundu. Nâfi', Zuhri, Hişâm b. Urve, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, Zeyd b. Eslem gibi muhaddislerden hadis aldı. Kendisinden de başta oğlu Muhammed olmak üzere Abdullah b. Mübârek, İbn Vehb, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Saîd b. Mansûr gibi muhaddisler hadis rivayet ettiler. Hatta Zeyd b. Ebû Üneyse gibi bazı hocaları da ondan rivayette bulundu.

Rivayetleri başta *Kütüb-i Sitt*e olmak üzere birçok hadis kitabında yer alan Fülejh'ten Buhârî ahkâm konusunda hadis almamakla beraber menâkıb ve rîkâk'a dair hadislerine *Şaḥîḥ*'inde yer vermiş, Müslim ise ondan sadece bir hadis rivayet etmiştir. Buhârî, İbn Hibbân ve Zehebî gibi birçok âlim onu güvenilir bulurken bazı muhaddisler kendisini tenkit, hatta itham etmişlerdir. Zehebî, Fülejh'in rivayetlerinin hasen derecesinde; İbn Adî, Dârekutnî, Hâkim en-Nisâbü'rî ve Zekeriyâ b. Yahyâ es-Sâcî kabul edilebilir nitelikte olduğunu söylemişler; Yahyâ b. Maîn, İbnü'l-Medîni, Ebû Dâvûd, Ebû Hâtim ve Nesâî ise onun zayıf olduğunu ileri sürerek hadislerini güvenilir bulmamışlardır. Fülejh'in, İmam Mâlik'in veya Zuhri'nin râvilerine, hatta iddiaya göre bazı sahâbîlere dil uzatması rivayetlerine itibar edilmemesine yol açmıştır. Abdullah b. Ömer'e ait hadislerden oluşan bir nüshayı Nâfi'den nakleden Fülejh'in rivayetleri arasında hem sahih hem de zayıf olanlar vardır.

Fülejh'in, Abbâsî Halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr tarafından Medine'de zekât memuru olarak görevlendirildiği bilinmekte; aralarında bir anlaşmazlık bulunan Hz. Hasan'ın torunu Hasan b. Zeyd'e bu görevi sırasında kötü davrandığı, hatta halifeden onun oğullarının hapsedilmesini istediği söylenmektedir. Onun bazı rivayetlerini ihtiva eden bir mecmua Zâhiriyye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Mecmua, nr. 124/7, vr. 82^a-87^b).

BİBLİYOGRAFYA:

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 415; Buhârî, *et-Târîḫü'l-kebir*, VII, 133; a.mlf., *et-Târîḫü's-şagîr*, II, 176; Nesâî, *ed-Ḍu'âfâ*, s. 197; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, VII, 84-85; İbn Hibbân, *Meşâḥîr*, s. 141; a.mlf., *eş-Şikât*, VII, 324; İbn Adî, *el-Kâmil*, VI, 2055-2056; Kelâbâzî, *Ricâlü Şaḥîḥi'l-Buhârî*, II, 610-611; İbn Mencüye, *Ricâlü Şaḥîḥi Müslim*, II, 136; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, VII, 351-355; a.mlf., *el-'İber*, I, 195-196; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 365-366; a.mlf., *Tezkiretül-huffâz*, I, 223-224; İbn Hacer, *Hed-yü's-sârî* (Hatîb), s. 457; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, VIII, 303-305; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, I, 266; Sezgin, *GAS*, I, 93.

SELMAN BAŞARAN

FÜLLÂNİ

(الفلاني)

Sâlih b. Muhammed b. Nüh
b. Abdillâh b. Ömer el-Ömerî
(ö. 1218/1803)

Mâlikî fakihî ve muhaddis.

1166'da (1753) Gine Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan Futa Calon bölgesindeki Nus kasabasında doğdu. Soyundan bazılarının yaşadığı Sudan'da bir kabile olan Füllân'a (Füllâne) nisbetle Füllânî, bu kabilenin bulunduğu Mesûf bölgesine nisbetle de Mesûfî diye anılır. Ayrıca Medine'ye yerleşmesinden dolayı Medenî, soyu Hz. Ömer'e ulaştığı için Ömerî nisbeleriyle de tanınmıştır. Hayatının ilk yıllarını dayısı Osman b. Abdullah ve yörenin âlimlerinden Sâlih b. Muhammed Abdülkâdir el-Ömerî'nin yanında geçiren Füllânî, on iki yaşında iken tahsil maksadıyla memleketinden ayrıldı. Güney Moritanya'da Muhammed b. Bûne'nin yanında yaklaşık bir yıl, Bâgî'de Muhammed b. Sinne el-Füllânî'nin yanında altı yıl, Tinbüktü'de Muhammed Zeyn'in yanında da bir yıl öğrenim gördü. Der'a'daki Nâsiriyye Zâviyesi'nde bir yıl kaldıktan sonra Şinkît, Merakeş, Tunus ve Mısır'a gidip Mâlikî fakihî Ali es-Saîdî el-Alevî ve Ahmed ed-Derdîr gibi tanınmış hocalardan ders aldı. 1187 (1773) yılında Hicaz'a gitti ve Medine'ye yerleşti. 5 Cemâziyelâhir 1218'de (22 Eylül 1803) vefatına kadar burada çok sayıda öğrencinin yetişmesine yardımcı oldu.

Füllânî, fıkıh ve diğer İslâmî ilimlerde müctehid derecesinde bir âlim olmakla birlikte özellikle hadis alanında devrinin imamlarından kabul edilmiş, bu konuda Şevkânî'nin övgüsüne mazhar olmuştur (Siddîk Hasan Han, *ed-Dinü'l-hâlis*, IV, 179; Füllânî'nin ilmî kapasitesiyle ilgili geniş bilgi için bk. Hunwick, s. 142-144). Kettânî, bundan dolayı *Fî men idde'a'l-ictihâd ev üddü'ie fih* adlı eserinde ona yer verdiğini kaydetmektedir (*Fihrisü'l-fehâris*, II, 901). Siddîk Hasan Han ise onu XII. (XVIII.) yüzyılın başında yetişen müceddidler arasında zikreder (*el-Hıttâ ft zikri şîḥâhi's-sitte*, s. 153). Ebû Dâvûd'un *es-Sünen*'inin şerhi *'Avnü'l-ma'bûd*'da da Zebîdî ile birlikte Füllânî müceddid olarak sayılmaktadır (Azîmâbâdî, XI, 395).

Hayatını, Şah Velîyyullah ve Şevkânî gibi taklid anlayışı ile mücadeleye vakfeden Füllânî ictihada büyük önem vermiş ve bu konuda eser telif etmiştir. Takıyyüddin İbn Teymiyye ekolünden etki-

lenen müellif (İbn Kayyim el-Cevziyye'den yaptığı nakiller için bk. Füllânî, s. 33, 57, 113, 121, 165 vd.) Mâlikî mezhebine mensup olduğu halde tek mezhebin görüşleri içinde sıkışıp kalmaya şiddetle karşı çıkmıştır. Ona göre bu tavır körü körüne tarafgirlikten başka bir şey değildir. Kitap ve Sünnet'e uymadığı anlaşılan mezhep görüşü hemen terkedilmelidir (a.e., s. 94). Resûlullah'a uymakla taklîdin aynı şey olmadığını savunan Füllânî (a.e., s. 40-41), doğrudan sünnete uymanın dini yabancı tesirlere karşı koruyacağını belirtir. Bu sebeple hadis tahsili onun hayatında mühim bir yer tutmuştur.

Kitap ve Sünnet'e dönüş çağrısı, Füllânî'nin Vehhâbîlik hareketine yakınlığını aklı getirirse de kendisinin Hanbelî değil Mâlikî mezhebine mensubiyeti ve tasavvufa olumlu bakışı bu ihtimali zayıflatmaktadır (Hunwick, s. 149).

Eserleri. 1. *İkâzu himemi üli'l-ebşâr*. Uzun bir giriş, dört bölüm ve bir sonuç kısmından meydana gelen eser, mezhep taassubuna karşı ilim ehlini uyarmak ve taklid yerine doğrudan doğruya Hz. Peygamber'e uymaya teşvik için yazılmıştır. Her bölümü, dört mezhep imamından birinin bu konudaki görüşlerine ayrılan kitap Hindistan'da (1298), M. Münîr ed-Dımaşkî tarafından da Kahire'de (1354) neşredilmiş, daha sonra ofset baskıları yapılmıştır. 2. *eş-Şimârü'l-yâni' fi ref'i ħuruki'l-müselselat ve'l-eczâ' ve'l-cevâmi'*. Kendisine ulaşan çeşitli eserleri liste halinde kaydeden ve bunların kimlerden geldiğini belirten dokümanter bir çalışma olup daha sonra *Kaṭ-fû's-şemer fi ref'i esânidi'l-muşannefât fi'l-fünûn ve'l-eşer* adıyla ihtisar edilmiştir (Haydarâbâd 1328). Bu muhtasarın müellif nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (AY, nr. 3412, 28 varak). Bu iki eser *eş-Şebetü'l-kebîr* ve *eş-Şebetü's-şagîr* adlarıyla da anılmaktadır. 3. *Tuḥfetü'l-ek-yâs bi-ecvibetü'l-İmâm Ḥayriddîn İlyâs*. Medine müftüsü Tâceddin İlyâs'ın bazı sorulara verdiği cevaplara dair olan bu eser, kaynakların bir kısmında *Naẓmü es'ileti's-Süyûfî fi elifbâ'* adıyla zikredilmektedir (Brockelmann, II, 523).

Füllânî'nin ayrıca *el-Ecvibetü'l-mu'ri-be 'an me'sta'ceme mine'l-es'ileti'l-vâride fi ħurûfi'l-mu'cem*, *Mâ vere-de fi taḥrîmi'l-ḥamri ve'l-emri bi'l-ma'rûf ve'n-nehî 'ani'l-münker* adlı eserleriyle kutsî hadisleri toplayan bir kitabı bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sâlih el-Füllânî, *İkâzu himemi üli'l-ebşâr* (nşr. M. Münîr ed-Dımaşkî), Kahire 1354; Siddîk Hasan Han, *ed-Dinü'l-hâliş* (nşr. M. Zührî en-Nec-câr), Kahire, ts. (Dârü't-Türâs), IV, 179; a.mlf., *el-Ḥıṭṭa fi zikri's-şihâhi's-sitte*, Beyrut 1405/1985, s. 153; a.mlf., *Ebcedü'l-ʿulûm*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübü'l-ilmiyye), III, 170-171; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 287-288; II, 901-906; Serkis, *Mu'cem*, II, 1186, 1458; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 523; III, 1311; *İzâ-ḥu'l-meknûn*, I, 28, 160, 242; II, 236, 421; *He-diyyetü'l-ʿârifîn*, I, 424-425; Kehhâle, *Mu'ce-mü'l-müʿellifîn*, V, 12; Azîmâbâdî, *ʿAvnü'l-ma'âd*, XI, 395; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), III, 195; J. O. Hunwick, "Sâlih al-Füllânî (1752/3-1803): The Career and Teachings of A West African 'Âlim in Medina", *In Quest of an Islamic Humanism, Arabic and Islamic Studies in Memory of Mohamed al-Nowaihi* (nşr. A. H. Green), Kahire 1984, s. 139-153.

SALİM ÖĞÜT

FÜLÜS

(bk. FELS).

FÜRKATNÂME

(فرقتمانم)

Halîlî'nin

(ö. 890/1485)

tasavvufî mesnevîsi

(bk. HALİLİ).

FÜRÜ

(الفرع)

İslâm hukukunun

amelî-tatbikî bölümünü

ve miras hukukunda alt soy hısımları

ifade eden fıkıh terimi.

Fürû kelimesi, sözlükte "bir şeyin üst tarafı; dal, kol, şube" anlamına gelen fer'in çoğuludur. Kur'an-ı Kerim'de tekil olarak (İbrâhim 14/24), bazı hadislerde de çoğul olarak (*el-Muvaṭṭa'*, "Rama-zân", 4; *Müsned*, V, 53; Müslim, "Şalât", 26; Ebû Dâvûd, "Şalât", 116) bu anlamda kullanılır. Dinî ilimlerde terminolojinin ve literatürün oluşumuyla birlikte fer' kelimesi fıkıh usulünde, hükmü nasla belirlenmemiş olup asla kıyas edilen meseleyi, fürû ise fıkıh ilminin nazarî kısmı (usul) dışında kalan ikinci ana bölümünü veya miras hukukunda alt soy hısımlarını ifade eden bir terim olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Fıkıh usulünde makîs, müşebbeh adlarıyla da anılan fer', kıyasın dört rük-nünden biri olup hükmü hakkında nas

bulunmayan ve asla kıyas edilip onun hükmünü alan mesele olarak tanımlanır. Usulcüler, kıyasta bir meselenin asla nisbetle fer' olarak nitelendirilebilmesi için aslın hükmünün illetinin fer'de de bulunması ve bu mesele hakkında nas veya icmâda bir hükmün mevcut olmaması şartlarını ararlar. Meselâ haramlığı nasla sabit olan şaraba nisbetle diğer içki maddeleri, cuma ezanı vaktinde yapılması yasaklanan alışverişe nisbetle diğer meşgul edici işler birer fer' durumundadır (ayrıca bk. KİYAS).

Fıkıh literatüründe, usuldeki bu asil-fer' ayrımıyla bağlantılı, fakat yine de kısmen farklı olan ikinci bir asil-fer' ayrımı yapılır. Doktrinde ağırlık kazanmış ve fakihler tarafından genel kabul görmüş usul kuralları ve küllî kaideler asıl, onların uzantısı veya uygulaması sayılan cüzî meseleler ve hükümler ise fer' olarak adlandırılır. Fıkıhın ağırlıklı olarak meseleci bir metotla geliştiği, usul kurallarının ve küllî kaidelerin bu gelişim süreci içinde oluştuğu ve tedvin edildiği dikkate alınırsa literatürdeki bu asil-fer' ayrımı, mezheplerin ilk dönem fakihlerince meseleci bir metotla ele alınan ve hükmü açıklanan münferit cüzî meseleleri sonraki dönem fakihlerinin ortak bir açıklamaya kavuşturmaya ve genel bir prensibe bağlamaya gayret etmiş olmasının tabii sonucu olarak görülebilir. Bundan dolayı Zencânî'nin *Taḥricü'l-fürû'ale'l-uşûl*, İsnevî'nin *et-Temhîd*, Süyûtî ve İbn Nüceym'in *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* adlı eserlerinde olduğu gibi, bir grup usul ve kavâid literatüründe önce prensip ve küllî kaidenin zikredilip sonra da bunlardan çıkan veya bunlara dayanan çeşitli fer'î mesele ve hükümlerin sıralanmış olması böyle bir anlam taşır.

II. (VIII.) yüzyılın ortalarından itibaren ayrı bir disiplin olarak gelişmeye başlayan fıkıh ilminin daha sonraki dönemde usul-fürû şeklinde ikiye ayrılması, usul-i fıkıhın, müctehidin ayrıntılı delillerden şer'î-amelî hükümleri çıkarabilmesine yarayan metot ve kurallar bütünü, fürûun da bu metotla elde edilen şer'î-amelî hükümler bütünü olarak anlaşılması, elbetteki yukarıda sözü edilen asil-fer' ayrımıyla da yakından ilgilidir. Bu sebeple fürû adlandırmasını, fıkıh ilminin konusu itibarıyla akaid ilmine, amelî hükümlerin de iman esaslarına göre fer'î ve ikincil bir konumda olmasıyla değil (Şehristânî, I, 41-42; Bahrülulûm el-Leknevî, I, 10), şer'î-amelî hükümlerin usul kaidelerine göre cüzî ve fer'î bir ma-